

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

До захисту допустити:
В.о. завідувача кафедри

Олена БЛАШКОВА

«09» травня 2025 р.

**«СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ–СИРІТ В ПРИЙОМНИХ РОДИНАХ:
ІСТОРИКО–ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ»**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти
освітньо-професійної програми «Соціальна
робота»

заочної форми навчання

Фотової Альони Олегівни

Науковий керівник:

Іванець Тетяна Мирославівна, кандидат
політичних наук, доцент
кафедри філософії та соціології

Рецензент:

Сальнікова Наталія Валеріївна, кандидат
історичних наук, доцент, професор кафедри
соціології та політичних наук Державного
університету «Київський авіаційний
інститут»

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою 86/В/добре

Секретар ЕК

Ольга РЕБРО

«10» червня 2025р

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ.....	6
РОЗДІЛ 2. ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ В ПРИЙОМНИХ РОДИНАХ.....	14
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ В ПРИЙОМНИХ РОДИНАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО ТА СВІТОВОГО ДОСВІДУ.....	28
ВИСНОВКИ.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46

ВСТУП

Актуальність. Соціальний захист дітей є одним з пріоритетних завдань, яке стоїть не лише перед Україною, але й актуалізовано в межах всього світу. Особливо важливе місце займає питання соціального захисту дітей-сиріт. Відсутність батьківської опіки ускладнює забезпечення прав цієї категорії дітей. Діти, які залишилися без належного забезпечення піклування рідними батьками, вважаються найбільш вразливими членами суспільства. З моменту їхнього народження до дорослості діти-сироти зазнають різноманітного негативного досвіду, що потенційно негативно впливає на їх становлення як особистості та громадянина: низька соціальна адаптація, попадання під вплив злочинних елементів, поширення поганих звичок (алкоголізм, наркоманія) тощо.

Для сучасної України, у мовах продовження військового конфлікту, питання забезпечення прав та всебічного розвитку дітей-сиріт є надзвичайно важливим. І важливість цього питання вимагає подальшого перегляду підходів до соціального захисту дітей-сиріт, зокрема реформування традиційної мережі інтернатів та перехід до дитячих будинків сімейного типу. Саме тому наше дослідження, в межах якого вивчається як еволюція української системи соціального захисту дітей-сиріт, так і проводиться аналіз вдалих міжнародних кейсів в цій сфері, є своєчасним та актуальним.

Мета дослідження: проаналізувати особливості історичного розвитку та правову базу системи соціального захисту дітей-сиріт в прийомних родин.

Досягнення мети передбачає вирішення наступних наукових **завдань**:

- проаналізувати основні теоретичні підходи та поняттєві категорії у сфері соціального захисту дітей-сиріт;

- виокремити етапи формування системи соціального захисту дітей-сиріт в Україні;
- вивчити нормативно-правові засади української системи соціального захисту дітей-сиріт в прийомних родинах;
- провести порівняльний аналіз особливостей функціонування дитячих будинків сімейного типу в Україні (на прикладі конкретних кейсів);
- дослідити світовий досвід роботи з дітьми сиротами на предмет можливості впровадження в Україні.

Об’єкт дослідження: система соціального захисту дітей-сиріт

Предмет вивчення: особливості правового забезпечення соціального захисту дітей-сиріт в прийомних родинах.

В межах нашого дослідження була проаналізовано широке коло наукових робіт, серед яких ми виокремили декілька груп: роботи, присвячені теоретичним підходам до розуміння соціального захисту дітей-сиріт (відомі українські науковці, такі як Ю.Горемикіна, Л.Завацька, Ю.Золотуха, С.Ничипоренко, О.Потопахіна, а також численні інші фахівці.); роботи, які аналізують історичні етапи розвитку системи соціального захисту дітей-сиріт в Україні (В.Я. Буряк, В.В. Андріїв, Н.Б. Болотіна, Л.С. Волинець, К.В. Добромислов.); роботи, присвячені нормативно-правовим засадам функціонування системи соціального захисту дітей-сиріт (В.Ю. Москалюк, А.М. Нечаєва, Д.А. Ніконов, І.В. Пеша.); роботи, присвячені аналізу міжнародного досвіду у сфері соціального захисту дітей-сиріт (Б.І. Сташків, О.В. Стремоухов, Є.Г. Тучкова та ін.).

Для досягнення визначених наукових завдань було використано значну кількість різноманітних джерел, серед яких: Закон України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України». 2006; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав осіб з числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, яким встановлено інвалідність»; Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні

соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. № 2017-III; Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту» від 13.01.2005 № 2342-IV тощо.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети та визначених наукових задач передбачало використання системного підходу та цілого спектру загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, серед яких термінологічний аналіз, історико-правовий метод, контент-аналіз, статистичний метод, метод порівняння тощо.

Практичне значення. Матеріали та отримані результати можуть бути використані в межах навчальних дисциплін, пов'язаних з соціальним захистом дітей.

Апробація результатів. Результати дослідження знайшли апробацію в межах Декади студентської науки 2025, Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні трансформації у XXI столітті: локальні, національні та глобальні контексти» (18 квітня 2024 року).

Публікації. За темою кваліфікаційної роботи було опубліковано тези двох доповідей:

1.Фотова А.О. Соціальна адаптація дітей-сиріт у прийомних сім'ях. *Дебют: Збірник тез доповідей студентів психолого-педагогічного факультету МДУ за результатами участі у Декаді студентської науки 2025* / За заг. ред. д.політ.н., проф. Трофименка М.В., к.пед.н., доц. Демидової Ю. О. Київ, 2025 С.49-51.

2.Фотова А.О. Модель сімейного виховання як механізм соціальної адаптації дітей-сиріт. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Суспільно-політичні трансформації у XXI столітті: локальні, національні та глобальні контексти» (18 квітня 2024 року).* Київ: МДУ, 2024. У друці.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладений на 45 сторінках. Список використаних джерел складається з 44 найменувань на 5 аркушах.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРИТ

Сирота - це дитина, яка знаходиться поза сімейного кола, або тимчасово, або назавжди, через смерть батьків або через обставини, що не дозволяють дитині залишатися в родині, і які потребують захисту та допомоги держави. Поняття втрати батьків дитиною сьогодні має два аспекти: традиційний - смерть батьків, та інший - відсутність батьківського догляду, що може бути викликано різними причинами та мати різний соціальний статус. В українському законодавстві, зокрема в Законі України «Про охорону дитинства», чітко визначені поняття «діти-сироти» та «діти, позбавлені батьківського піклування» [18].

Відповідно Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866, «статус дитини-сироти» надається дітям, у яких померли або загинули батьки, що підтверджується свідоцтвом про смерть кожного з них. До «дітей, позбавлених батьківського піклування», належать діти, батьки яких: втратили батьківські права; від яких дітей було відібрано без позбавлення батьківських прав; визнані зниклими безвісти; визнані недієздатними; оголошені померлими; перебувають у місцях позбавлення волі; утримуються під вартою; є розшукуваними через ухилення від сплати аліментів; про яких немає відомостей; які через тривале захворювання не можуть виконувати батьківські обов'язки; підкинуті; батьки яких невідомі; або які опинилися безпритульними. [22]

У документі-маніфесті SOS-Kinderdorf International «Право дитини на сім'ю» йдеться про категорію «діти, позбавлені батьківської опіки», що характеризується як діти, яких батьки не виховують та з якими не проживають,

незалежно від факторів та обставин, що призвели до такого положення. Діти, яких позбавлено батьківського піклування, це ті, чиї батьки офіційно позбавлені батьківських прав через рішення суду, або діти, які були вилучені з родини, незважаючи на те, що батьківські права їхніх батьків не були скасовані. [41].

Дж. Еннью описує сирітство як «форму укладання дітей», в якій діти виступають у якості об'єктів, які становлять інтерес у плані соціально-економічного розрахунку, ніж як суб'єкти прав людини: «попри риторику доброти та турботи про дітей-сиріт, жоден не хоче оплачувати вартість їхнього виховання». Авторка розглядає цю групу населення як економічно залежну; на її думку, незважаючи на те, чи виховуються ці діти в інтернатних установах чи в сім'ях, що заміщають, вони є «бранцями своєї залежності» [37, с. 131]

Як зазначає І. М. Сирота, соціальний захист – це одна з функцій держави, що означає комплекс заходів матеріальної підтримки непрацездатних, найменш захищених громадян [35, с 384]. Відомий дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) розглядає соціальний захист через призму дотримання загальних прав людини, а також вважає, що держава зобов'язана забезпечити економічну та соціальну підтримку найбільш вразливих верств населення. У своїй діяльності ЮНІСЕФ так трактує поняття «соціальний захист дітей»: соціальна допомога і економічна підтримка, спрямована на сім'ю або на кожну дитину і соціальні послуги, що включають в себе підтримку та альтернативний догляд. Зокрема таке визначення передбачає:

1) соціальну допомогу / економічну підтримку – грошові виплати, допомога по догляду за дитиною, соціальні пенсії, податкові пільги, продуктові субсидії, пільговий порядок оплати;

2) соціальні послуги для дітей та їх сімей, у тому числі захисні (профілактичні) послуги, так як прийомні сім'ї, усиновлення, інституційний догляд, служби підтримки дітей з особливими потребами, а також догляд за малолітніми дітьми [25, с. 21].

Різні погляди на це поняття представлені в Законі України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей». Діти, позбавлені батьківського піклування - це діти, які не мають батьків через різні обставини: позбавлення батьківських прав, відібрання дитини без позбавлення батьківських прав, визнання батька безвісно відсутнім або недієздатним, оголошення його померлим, позбавлення волі, розшук батька органами внутрішніх справ у зв'язку з ухиленням від сплати аліментів або втратою його місцезнаходження, тривала хвороба батька, яка призводить до неможливості утримання дитини. Починаючи з 1950-х років, термін «соціальна сирота» широко використовується у світовій науковій спільноті, а в Україні активно застосовується з кінця 1980-х років. Термін активно використовується в Україні з кінця 1980-х років.. [18, с. 34-56].

Соціальні сироти - це термін, який часто використовується, хоча і не закріплений у законодавстві, як соціальне явище, що стосується великої кількості неповнолітніх дітей, які залишилися без батьківського піклування. Соціальні сироти поділяються на такі категорії: покинуті діти; діти, яких підібрали; діти, батьки яких перебувають у місцях позбавлення волі або місцезнаходження яких невідоме, діти, батьки яких позбавлені батьківських прав або визнані судом недієздатними (у разі психічного захворювання).

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, потребують особливої уваги та підтримки. За даними Міністерства соціальної політики України, кількість таких дітей зменшилася у 2017 році на 1274 особи, і на початку 2018 року склала 71 566 осіб. [2, с.168] Важливо розуміти, що більшість дітей, які перебувають на державному забезпеченні, залишаються під наглядом до досягнення повноліття. Щорічно близько 10 тисяч дітей стають сиротами через різні причини, такі як алкоголізм, наркоманія, недбалість або жорстоке поводження з боку батьків.

Основною причиною соціального сирітства в Україні є формування сімей з соціальними проблемами, зумовлених економічною нерівністю, бідністю, безробіттям, зловживанням алкоголем та наркотиками, а також

наси́льством. Нестабільність шлюбу, поширеність неповних сімей та складні життєві обставини також збільшують ризик соціального сирітства, безпритульності та бездоглядності. Хоча з 2011 року спостерігалось скорочення чисельності дітей цієї категорії завдяки соціальним програмам, останні зміни у ситуації пов'язані не з ефективністю державної політики, а зі зменшенням контрольованої території, що ускладнює облік дітей (рис. 1). [37]

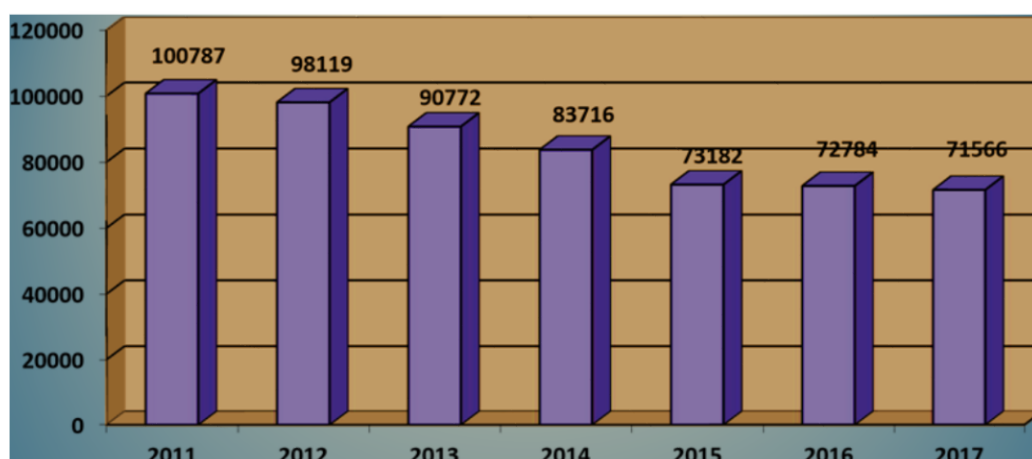

Рис. 1. Загальна кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування протягом 2010 – 2016 років. [37]

У пресі, періодичних виданнях, психолого-педагогічних працях та соціологічних дослідженнях використовуються такі терміни: бездоглядні діти, безпритульні діти, діти вулиці, діти, позбавлені батьківського піклування, соціальні сироти, неповнолітні групи ризику. [41, с. 53].

Є за необхідність зазначити, що «статус дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування» визначається як «визначене відповідно до законодавства становище дитини, яке надає їй право на повне державне забезпечення й отримання передбачених законодавством пільг, а також те, яке підтверджується комплектом документів, які засвідчують обставини, через які дитина не має батьківського піклування». Основною метою реалізації політики держави стосовно таких дітей визначено поліпшення становища дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, створення

належних умов для їх фізичного, інтелектуального і духовного розвитку, підготовка до самостійного життя [21].

Ключовим елементом цієї системи є прийомні сім'ї та потенційні усиновителі. Перехід дітей з інтернатів та з неблагополучних сімей у сімейні форми опіки можливий лише за умови наявності достатньої кількості сімей, готових прийняти цих дітей. Для цього необхідно усунути бюрократичні та корупційні бар'єри, а також активно підтримувати розвиток сімейних форм опіки. Розвиток таких форм неможливий без створення в суспільстві стабільних і щасливих сімей, що є основою для підтримки цієї ініціативи. Крім того, важливою складовою є державна підтримка прийомних батьків у фінансовому, законодавчому та професійному аспектах.

Вкрай важлива роль прийомних родин у системі соціального захисту дітей-сиріт, адже саме ці люди тимчасово або на постійній основі беруть на себе функції опікунів для дітей, які втратили батьківську турботу. Прийомні батьки створюють сприятливі умови для гармонійного емоційного та фізичного розвитку дитини у стабільному середовищі, що є запорукою її успішної соціалізації. Їхня підтримка не обмежується матеріальним забезпеченням, вони також відкривають дітям можливості для інтеграції в суспільство, забезпечують доступ до освіти, медичного обслуговування та психологічної допомоги.

Важливим аспектом їхньої ролі є підтримка дитини у налагодженні соціальних зв'язків, допомога в адаптації до нової сім'ї та сприяння розвитку здорових міжособистісних відносин. Діючи як посередники між дитиною та державними установами, прийомні батьки сприяють реалізації прав дитини та її поверненню до повноцінного життя в суспільстві.

За умови належної підготовки, прийомні батьки здатні створити терапевтичне середовище, що сприятиме зціленню дитини. Недостатня підготовка підвищує ризик виникнення негативних моделей взаємодії, що може негативно вплинути на дитину, виснажити батьків і зруйнувати сімейну атмосферу. Тому деякі батьки, не маючи достатньої підготовки та підтримки,

змушені повертати дітей до інтернатних закладів, що травмує дитину та поглиблює розлади прив'язаності. [23, с. 52].

Психологічна допомога дітям-сиротам – це складний процес, що потребує від фахівців спеціальних знань і стратегій. Ефективна робота неможлива без глибокого розуміння їхньої внутрішньої реальності та індивідуальних потреб. Найважливішим елементом є створення атмосфери емоційної безпеки та підтримки. Це передбачає формування довірливих відносин, стимулювання позитивного сприйняття себе та сприяння налагодженню здорових зв'язків з оточуючими.

Однією з ключових задач є опрацювання почуттів втрати, вразливості та тривоги, властивих дітям, які пережили сирітство. Вони часто відчують інтенсивний емоційний дискомфорт, що позначається на їхньому психологічному стані та розвитку. Психологи повинні вміти працювати з такими емоціями, як страх, злість, печаль та відчуження, надаючи необхідну підтримку для їх подолання.

Додаткові труднощі виникають через проблеми з емоційною регуляцією та соціальною адаптацією. Нерідко у таких дітей спостерігається низька самооцінка та страх бути відкинутими. Вони можуть мати труднощі в навчанні та загальному розвитку, зокрема, посттравматичний стресовий розлад, невпевненість у собі та недовіра до дорослих. [23, с. 64].

Чимало дітей стикаються з різними формами інвалідності, обмеженнями у можливостях або специфічними особливостями розвитку, зокрема, розладами аутичного спектру, інтелектуальною недостатністю чи дитячим церебральним паралічем. Для успішного виховання дітей з особливими потребами, надзвичайно важлива наявність спеціалізованої підтримки для прийомних батьків, що надається програмами реабілітації та раннього втручання, адаптованими до конкретних порушень. Важливо забезпечити умови для інклюзивного та спеціалізованого навчання таких дітей.

Державна фінансова та соціальна допомога є критично необхідною, оскільки догляд за дітьми з особливими потребами вимагає значних ресурсів

та часу. Держава повинна створити сприятливі фінансові та правові умови для переходу таких дітей до сімейних форм виховання. Перебування в інтернатних закладах робить їх вразливими та погіршує перспективи на майбутнє, тоді як сімейне виховання дає їм надію на краще життя.

Наразі триває розробка концепції реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківської опіки. Ця реформа спрямована на реалізацію Указу Президента України від 11 липня 2005 року, доручення Кабінету Міністрів України від 19 липня 2005 року, та Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». [17].

Проект Концепції передбачає поетапне створення малокомплектних дитячих закладів, де кількість вихованців не перевищуватиме 50 осіб віком від народження до 18 років. Навчання таких дітей буде здійснюватися в загальноосвітніх навчальних закладах.

Актуальними залишаються усиновлення, особливо національне, та опікунство. Важливе місце відводиться поширенню досвіду інституту прийомних сімей в Україні та створення дитячих будинків сімейного типу в кожному місті та районі.

Кожна з цих форм має свої переваги і недоліки, адже жодна з них не може повністю замінити благополучну біологічну сім'ю. Проте переваги сімейних форм виховання, їхня ефективність, спрямованість на розвиток особистості дитини є беззаперечними.

Родина як природне середовище дитини дає їй найбільше шансів сформуватися як повноправна та повноцінна особистість суспільства. В сім'ї формуються стереотипи стосунків та закладається основа особистості, її світогляд, цінності, життєві орієнтири, навички та норми поведінки. Інститут прийомної сім'ї дає дитині можливість реалізувати своє право на життя в родині.

Прийомне батьківство як соціальне явище вимагає ретельного дослідження, оскільки від особистих якостей батьків значною мірою залежить

життєвий успіх дитини, яку вони беруть на виховання. Процес вивчення та адаптації світового досвіду створення прийомних сімей триває. Законодавство України дає таке визначення: «Прийомна сім'я – сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1 до 4 дітей на виховання та спільне проживання» (стаття 1 Закону України «Про охорону дитинства», п. 2. Положення про прийомну сім'ю) [18].

Саме тому розвиток сімейних форм виховання, таких як усиновлення, опіка/піклування, прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу, є стратегічним напрямком державної політики. Вони надають дитині можливість зростати в атмосфері любові, турботи та підтримки, що є критично важливим для її емоційного, соціального та інтелектуального розвитку.

Держава, у свою чергу, зобов'язана забезпечити всебічну підтримку сімей, які беруть на виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Це включає в себе фінансову допомогу, соціальний супровід, психологічну підтримку та освітні програми для батьків-вихователів.

Важливо також зазначити, що інституційний догляд за дітьми, незважаючи на зусилля щодо покращення умов, не може повноцінно замінити сімейне оточення. Саме тому, реформування системи інституційного догляду та надання пріоритету сімейним формам виховання є важливим кроком на шляху забезпечення кожній дитині права на щасливе дитинство.

Таким чином, поєднання державної підтримки та ініціативи громадян, які готові прийняти у свою сім'ю дитину, що потребує любові та піклування, є запорукою успішного розвитку сімейних форм виховання та забезпечення щасливого майбутнього для кожної дитини в Україні.

РОЗДІЛ 2.

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРІТ В ПРИЙОМНИХ РОДИНАХ

До початку XX століття в Україні не спостерігалось соціального явища масової безпритульності. Проблеми окремих дітей-сиріт та незаконнонароджених дітей вирішувалися в рамках сільської громади (якщо дитина належала до неї) або в спеціалізованих закладах (якщо дитина жила в місті). Оскільки сирітство до XX століття проявлялося лише в поодиноких випадках, воно не викликало значного інтересу з боку психолого-педагогічної науки. Яскравим представником педагогічної науки, яка займалася проблемами знедолених дітей, був Й. Песталоцці. Пізніше, під час Першої та Другої світових війн, явище сирітства набуло масштабів, які стали катастрофічними для окремих країн. У результаті були створені спеціалізовані заклади для дітей, які залишилися без батьківської опіки. Значного успіху та суспільного визнання досягли методи виховання безпритульних дітей, розроблені А. Макаренком, В. Сорокою-Росинським та Я. Корчаком. [24, с 12].

Форми виховної опіки над сиротами в Україні мають глибокі історичні корені, що простежуються через століття.

С.А. Саблук стверджує, що у часи Київської Русі правовий статус дитини визначався поєднанням церковних та князівських норм, а також звичаєвого права. При цьому існувала значна нерівність у правах та обов'язках дітей, залежно від їхнього соціального походження та стану. Розвивалися інститути опіки, піклування та усиновлення, але дитина залишалася під повним контролем батьківської волі, і навіть існувала практика продажу дітей. [33, с. 253]

На території України перші кроки до законодавчого регулювання захисту прав дітей були зроблені в епоху правління Ярослава Мудрого та Володимира Мономаха. До цього часу взаємини між батьками і дітьми

регулювалися давніми звичаями, що мали язичницьке походження. Більшість фахівців у галузі сімейного права вважають, що авторитет батьків у цей період був досить значним, і влада поширювалася як на батька, так і на матір. Життя дитини повністю залежало від батьків, і кожен з них мав право розпоряджатися ним на власний розсуд [12, с 266].

Найбільш важливою для дослідження є Поширена редакція Руської правди, в якій найбільше норм присвячено статусу дітей. Зокрема, детально регулювалися питання успадкування майна батьків. Успадкувати могли лише сини, оскільки дочки не вважалися спадкоємцями через переконання, що, виходячи заміж, вони виносили б майно за межі свого роду.

Згідно зі ст. 100 Поширеної редакції Руської правди, батьківський двір без поділу переходив до молодшого сина. Це свідчить про нерівність у правовому статусі дітей залежно від статі та черговості народження. Проте стаття 106 Руської Правди є досить прогресивною, оскільки вона визначала право матері передавати у спадок майно без обмежень для будь-якої дитини: сина чи доньки, від першого чи другого шлюбу, лише на основі їхнього родинного зв'язку з нею. [32, с 72.].

Заслуговує уваги і ще одна історична пам'ятка, написана Володимира Мономаха приблизно у 1117-му році, — «Повчання Володимира Мономаха своїм дітям», яка відображає становлення до дитини сім'ї суспільстві. З одного мудрим правителем визначено обов'язок дітей шанобливо ставитися до батьків, підкорятися їх волі, а з іншого обов'язок батьків піклуватися про своїх дітей, не купити їх.

В епоху Київської Русі процедура усиновлення регулювалася виключно звичаєвим правом. Лише зі зміцненням державності з'явилася необхідність у правовому оформленні цього процесу.

У період Великого Князівства Литовського, королівства Польського та Речі Посполитої правове становище дитини визначалися Судебником Казимира IX та трьома Литовськими статутами. Подальший розвиток державного регулювання інституту усиновлення в період Великого князівства

Литовського та Речі Посполитої також відображено у трьох литовських статутах, де було здійснено чіткий поділ права на окремі галузі, зокрема, виділено цивільно-правові та публічно-правові інститути. Однак, конкретного механізму регулювання усиновлення на той час не існувало.

Важливі зміни в системі опіки відбулися за правління Катерини II. Значний внесок у це зробив відомий філантроп І.І. Бецький, який у 1763 році запропонував імператриці створити у столиці два великі заклади для виховання та нагляду за дітьми, народженими поза шлюбом. Вже у 1764 році в Москві було відкрито Виховний будинок. У цей період поширеними формами опіки були патронат та патронаж.

Наступним етапом стало прийняття закону «Про дітей усиновлених і узаконених» у Російській імперії 12 березня 1891 року. Цей крок став суттєвим проривом у розвитку сімейного законодавства. Існуючі правила усиновлення були кодифіковані та систематизовані. Процедура встановлення усиновлення регламентував Статут цивільного судочинства 1864 року. Вперше на законодавчому рівні було закріплено можливість узаконення, що дозволяло прирівняти дітей, народжених поза шлюбом, до законнароджених.

В радянський період велика хвиля безпритульності серед дітей виникла внаслідок Великої Вітчизняної війни, коли мільйони дітей опинилися на вулиці. У цей період сирітство стало найпоширенішим явищем в історії України. Усі діти-сироти того часу були визнані «державними», і уряд швидко організував їх розподіл по закладах державного виховання. Важливо також врахувати ідеологічний аспект – єдність суспільства, коли війна сприймалася як спільна проблема, і всі зусилля були спрямовані на подолання її наслідків. У післявоєнні роки система соціального захисту дітей-сиріт базувалася на непомітній щоденній допомозі звичайних громадян: сотні тисяч людей брали сиріт на виховання (більше половини всіх дітей потрапляло в сім'ї). До 1953 року їх частка зросла до 73,4% у РСФСР. Також важливим фактором був час: діти воєнних років у середині 50-х років подорослішали, і проблема вирішилася сама собою.. [24, с. 15].

Варто визначити, що розвиток української моделі правового регулювання соціального захисту сімей з дітьми, яка могла б оперативніше та ефективніше реагувати на сучасні виклики, був ускладнений жорстким контролем з боку центральних органів влади. Проблеми соціально вразливих верств населення на місцях часто замовчувалися з ідеологічних причин. Радянська система соціального захисту була повністю одержавленою, і відповідно до нормативних актів того часу, єдиним джерелом фінансування соціального забезпечення сімей з дітьми визнавався державний бюджет. Однак, у зв'язку з проведенням масштабних економічних реформ та "гонкою озброєнь", соціальна сфера часто недофінансовувалася, що призвело до декларативності більшості нормативно-правових актів УРСР у цій сфері.

В Україні система захисту дитячих прав бере свій початок з 1991 року, коли було ратифіковано Конвенцію ООН про права дитини. Цей крок започаткував правову основу для забезпечення добробуту дітей, наголошуючи на першочерговості їхніх інтересів у суспільстві та особливій потребі у підтримці вразливих категорій, таких як сироти та діти, позбавлені батьківського піклування.

Ратифікація Конвенції вимагала від України активізації зусиль для подолання проблем сирітства. Відповідно, органи влади зосередились на вдосконаленні законодавства у сфері захисту дитинства.

Сьогодні фундаментальними принципами є норми Конституції України. У статті 46 цієї Конституції закріплено ключові основи, зокрема право громадян на соціальний захист. А стаття 52 проголошує рівність усіх дітей у правах, незалежно від їхнього походження та обставин народження – чи вони народилися в шлюбі, чи поза ним. Будь-які прояви насильства над дітьми та їх експлуатація заборонені законом. Забезпечення утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківської опіки, є обов'язком держави. Крім того, держава сприяє та заохочує благодійну допомогу дітям [5, с. 129]. Також, однією з помітних особливостей законодавства України в області соціального захисту сімей з дітьми є недостатня увага до якості законодавчої

техніки. Саме чітке та зрозуміле формулювання закону є ключовим фактором для його доступності для широких мас населення та забезпечення ефективного реалізації прав.

В незалежній Україні історію розвитку інституту прийомних родин можна розділити на 3 основні етапи:

Перший період (1998-2000 рр.) – відзначається започаткування історичного соціального проєкту, коли вперше в Україні трудилися над створенням прийомних сімей, як нового виховного інструменту, а також розробкою унікальних методик та технологій для організації таких родин. Зачаток ідеї став основою для майбутніх змін у цієї галузі.

Другий рубіж (2001-2003 рр.) – на цьому етапі розроблялись чіткі механізми оформлення прийомних сімей, систематизували соціальний супровід для родин, що приймають дітей-сиріт, а також сформувались методики підготовки спеціалістів – опікунів і психологічного консультування.

Третє покоління (2004-2005 рр.) – у цей час прийомна сім'я утвердилась як повноцінний соціальний інститут, створювалась розгалужена система підтримки: психологічна, фінансова, соціальні сервіси для приймаючих родин, а також засновано міцну основу інфраструктури.

Український інститут соціальних досліджень (УИСД) у рамках спільного проєкту з ЮНІСЕФ «Трансформація державної системи піклування за дитиною» забезпечує науково-методичну основу функціонування прийомних сімей. Відзначимо вагомий внесок таких українських вчених: Галини Миколаївни Бевз, Ігоря Володимировича Пеші, Людмили Сергіївни Волинець, Олекси Олександровича Яременка та інших, чиї праці стали основою для розвитку цієї сфери. [20, с. 412].

Закони в галузі соціального захисту для сімей з дітьми постійно оновлюються. Верховна Рада України регулярно проводить наявні нові нормативні юридичні файли. З одного боку, він демонструє адаптацію до сьогоденних вимог української юридичної бази та адаптації до непослідовних заходів законодавців з іншого. Це ігнорує розвиток юристів, що призводить до

надмірного регулювання сімей дітей щодо розвитку відносин у галузі соціального захисту. [3, с. 81].

Зокрема, законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21.11.1992 року передбачено виплату шести видів допомоги:

- а) у зв'язку з вагітністю та пологами;
- б) одноразова допомога при народженні дитини;
- в) допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;
- г) допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування;
- д) допомога при усиновленні дитини;
- е) допомога на дітей одиноким матерям.

Існує тенденція до спеціалізації у всій системі соціального законодавства та в правовій системі захисту сімей з дітьми [41, с. 306]. Результатом цього є диференціація соціального захисту сімей з дітьми, а також поява нових правових механізмів регулювання цього виду суспільних відносин. Однак така диференціація не завжди є досить виправданою, і тому, в деяких випадках є прояви дискримінації. До таких спеціалізованих законів, що регулюють здійснення соціального захисту можна віднести: Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28.02.1991 р., Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів» від 21.03.1991 р., Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 р. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01.06.2000 р., Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р., який закріплює основи соціального захисту багатодітних сімей та ін.

Слід зазначити, що ступінь розвитку економіки нашої країни, суспільні моралі, екологічні умови та інші фактори створюють додаткові припущення для розширення переліку нормативних правових активів, які забезпечують додатковий соціальний захист для певних категорій сімей з дітьми. Ця тенденція не є позитивною. Тому, що незважаючи на те, що специфічний

соціальних захист окремих категорій сімей з дітьми більш детально враховує основні потреби даних сімей та їх особливості, через прийняття такої кількості нормативно-правових актів здійснюється дисбаланс чинного законодавства у сфері соціального захисту сімей з дітьми. Це пояснюється тим, що досить часто норми цих законів дублюються, в наслідок чого виникає колізія та ускладнюється ефективна реалізація державою своєї соціальної функції.

Вимоги щодо мови тісно переплітаються з графічними, що ґрунтуються на чіткому розділенні статей нормативно-правового акту та його поділі на абзаци. Прийнято вважати, що одна стаття в концептуальному плані має містити одну правову норму [34, с. 245]. Звичайно, законотворцю слід стримитися до такої ж структури, що забезпечує чітку та логічну організацію нормативно-законодавчого акту.

В останні роки значна увага приділяється процесам створення, узгодження та реалізації адресних (комплексних) програм відповідного масштабу. Це підкріплюється розвиненою нормативно-правовою основою, яка чітко визначає та регулює суспільні зв'язки. Ключовими документами в цій сфері є: Бюджетний кодекс України, закони України «Про окремі питання прогнозування та розробку програм економічного та соціального розвитку України» та «Про державні цільові програми», а також постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку розробки та виконання державних цільових програм», «Про заощадження державних коштів та запобігання дефіциту бюджету», «Деякі питання оптимізації державних цільових програм та національних проєктів, економії бюджетних коштів та визнання такими, що втратили актуальність, деяких актів Кабінету Міністрів України», а також наказ Міністерства економіки України «Про затвердження методичних вказівок щодо порядку розробки регіональних цільових програм, контролю за їх виконанням та звітності» [7; 10; 27; 15; 16; 30].

Проблема забезпечення житлом дітей-сиріт та тих, хто залишився без батьківського піклування, залишається актуальною. Аналіз Сімейного, Цивільного, Житлового кодексів України, а також законів "Про основи

соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей" та "Про охорону дитинства" свідчить про необхідність контролю за збереженням майнових та житлових прав дітей. Зокрема, це стосується правочинів з нерухомістю, де діти мають право власності або користування, що вимагає згоди органів опіки. Житло за дітьми-сиротами зберігається на весь час їх перебування в закладах опіки, прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, незалежно від проживання інших членів сім'ї. Для захисту прав дітей, орган опіки приймає рішення про збереження житла та призначає опікуна над ним до повноліття дитини.

Міністерство соціальної політики України затвердило типовий договір оренди житла, що належить дітям-сиротам (наказ від 16.05.2013 № 277). Також, з 2013 року проводиться щорічна інвентаризація та оцінка придатності їхнього житла для перевірки його стану. Однак, наразі є відсутній ефективний механізм нагляду за житлом дітей-сиріт без опікуна. Місцеві органи влади недостатньо контролюють виконання обов'язків опікунами щодо управління житлом підопічних. Заходи, що вживаються службами у справах дітей при порушенні прав дітей, часто є малоефективними. [25]

За час незалежності Україна створила значний пакет законодавчих актів, що визначають державну політику щодо захисту дітей та регулюють питання опіки над дітьми-сиротами та тими, хто залишився без батьківського догляду. Серед ключових документів – Конституція України, Закони України «Про охорону дитинства», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та інші.

Держава проголошує забезпечення гарантій державного утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що відображено/зазначено у Конституції України в ч.3 ст.52 [22].

Охорона дитинства в Україні визначається стратегічним загальнонаціональним пріоритетом, як зазначено у Законі України «Про охорону дитинства», що встановлює основи державної політики у цій галузі та

гарантує рівність прав і свобод дітей незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного, етнічного чи соціального походження, майнового стану, здоров'я чи будь-яких інших обставин [18]

Правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки дітей, позбавлених батьківського піклування, визначаються Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». Цей законодавчий акт окреслив основні аспекти державного регулювання у сфері опіки, закріпив повноваження та функції органів опіки та піклування, механізм поетапного контролю за дитиною, процедури соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування тощо [17].

Українське законодавство, а саме Закон «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», підкреслює пріоритетність сімейного виховання для кожної дитини. Це положення узгоджується з Сімейним кодексом України (ч. 3 ст. 5) та міжнародними нормами, зокрема Конвенцією ООН про права дитини (ст. 2, 9). [17].

Згідно зі статтею 6 згаданого Закону, у випадку втрати дитиною батьківського піклування, органи опіки зобов'язані вжити всіх можливих заходів для її влаштування в сім'ю: усиновлення, опікунство, прийомна сім'я або дитячий будинок сімейного типу. Навіть приміщення дитини до інтернатного закладу не звільняє органи опіки від обов'язку пошуку можливостей для її сімейного виховання.

Цей Закон також регулює організацію та діяльність установ для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, незалежно від їх відомчої належності. Наголошується на необхідності реформування традиційної системи інтернатного догляду за дітьми. [17]. Уперше Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», передбачено

здійснення соціального супроводження та підтримки сім'ї, яка бере на виховання дитини. У статті 15 цього Закону позначено основні завдання соціального супроводу, серед яких: - сприяння адаптації дитини до нової сім'ї; - створення позитивного психологічного клімату; - повноцінного розвитку дитини з урахуванням індивідуальних потреб; - забезпечення оптимальних умов життя та захисту його прав [17].

Процес встановлення опіки над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, регламентується Сімейним та Цивільним кодексами України. Сімейний кодекс України містить норми, що стосуються оформлення опіки (піклування) над вказаними категоріями дітей, тоді як Цивільний кодекс надає більш широке трактування цих понять з метою забезпечення захисту прав даної групи дітей.

Розділ IV Сімейного кодексу України встановлює порядок влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та встановлення над ними різних форм опіки [36]. Важливим є прийняття у 2006 році Закону України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України», який згідно із Законами України «Про охорону дитинства», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків», значно розширив статтю 20, чітко визначивши основні форми патрунування: дитячий будинок сімейного типу та прийомна сім'я [13].

Відповідно до ч.2 ст. 209 Сімейного кодексу України, усиновлення дітей, які були залишені у пологових будинках, інших закладах охорони здоров'я, були підкинуті або знайдені, можливе лише через два місяці після їх народження або відтоді, коли їх було знайдено. Це передбачає поміщення таких дітей на певний час до державних установ: лікарні, притулки, будинки дитини. Фактично законодавчо закріплено можливість перебування дитини у низці дитячих закладів та будинків, що сприяє збільшенню терміну перебування поза сім'єю. При цьому не враховується травмування психіки

дитини такими переміщеннями, а також призводить до затримки її розвитку та порушує право на виховання у сім'ї [36].

Стаття 226 Сімейного кодексу України визначає, що усиновлена дитина має право після 14 років отримати інформацію щодо свого усиновлення [36]. Протиріччя в тому, що державою не визначено механізму реалізації цього права дитини: він може не здогадуватися, що усиновлювачі не є його біологічними батьками. Одночасно усиновлювач, згідно зі статтею 227 цього кодексу, має право приховувати факт усиновлення та вимагати заборони розголошення цієї інформації [36]. Ці два положення суперечать одне одному і потребують узгодження між собою. Виходячи з цього, законодавець фактично закріпив пріоритет інтересів дорослого над інтересами та правом дитини.

Кримінальний кодекс України суттєво посилює захист дитячих прав від різноманітних злочинних дій. До переліку злочинів проти неповнолітніх, згідно з Кодексом, входять:

- залучення неповнолітніх до злочинної діяльності;
- примус або втягнення неповнолітніх у проституцію;
- організація місць розпусти із залученням неповнолітніх;
- незаконний обіг наркотиків або їх аналогів за участю малолітніх;
- схиляння неповнолітніх до вживання допінгу;
- підбурювання неповнолітніх до вживання одурманюючих речовин;
- організація місць для незаконного вживання/виготовлення наркотиків за участю неповнолітніх. [23].

Загалом, спектр кримінально-правових норм, які оберігають життя, здоров'я та гідність дитини, є набагато ширшим, якщо враховувати злочини проти особи, передбачені Кримінальним кодексом. Покарання за злочини, скоєні проти неповнолітніх, як правило, є більш суворими.

Діти, які перебувають у прийомних сім'ях або дитячих будинках сімейного типу, також можуть бути усиновлені на національному рівні. Досвід показує, що прийомні батьки та батьки-вихователі часто не готові до усиновлення своїх підопічних, що призводить до проблем при визначенні майбутнього дитини.

Згідно з чинним законодавством, дитина, яка втратила батьків або їхньої опіки, першочергово має право на усиновлення або влаштування під опіку чи піклування, до прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу. Ці форми є сімейними, оскільки забезпечують виховання та розвиток дитини в сімейному середовищі. Влаштування дитини до інтернатної установи можливе лише за умови вичерпання всіх альтернатив сімейного влаштування. Важливо підкреслити, що навіть у цьому випадку, відповідні посадові особи зобов'язані продовжувати пошук сім'ї для дитини.

Хоча всі ці форми мають спільну назву "сімейні", кожна з них має свої особливості, що відрізняються як організаційно, так і юридично. Усиновлення, безумовно, є найбільш бажаною формою сімейного влаштування, оскільки передбачає прийняття дитини в сім'ю на правах рідної. [4, с.9] Лише ця конкретна форма сімейного влаштування повністю усуває статус дитини-сироти або дитини, яка залишилася без належного батьківського догляду. Усиновлення встановлює між батьками (усиновлювачами) та дитиною двосторонні права та обов'язки, чітко визначені Сімейним кодексом України, аналогічні правам та обов'язкам між батьками та їхніми кровними дітьми.

Усиновлення забезпечує більш надійний правовий захист дитини порівняно з іншими формами опіки, де статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, зберігається. Тому необхідно покращити підготовку майбутніх прийомних батьків та батьків-вихователів до вирішення цих питань і ретельно підходити до вибору дітей для влаштування в такі родини [26].

Етичні аспекти опіки та піклування, згідно зі статтею 244 Сімейного кодексу України, вказують на те, що перелік обмежень для осіб, які не можуть

бути опікунами, є неповним та умовним. Неясно, чи можуть бути опікунами особи, у яких було забрано дитину (без позбавлення прав), або ті, у яких було скасовано усиновлення з їхньої вини.

В Україні законодавчо розширено спектр захисту для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Це стало можливим завдяки прийняттю Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав осіб з числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, яким встановлено інвалідність». Цей закон створює юридичну основу для надання соціального захисту дітям, які не лише втратили батьків, але й мають інвалідність. [14].

Законопроект націлений на підвищення рівня соціальної підтримки дітей-сиріт та дітей, що перебувають під опікою держави, особливо тих, хто виховується в прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу. Відповідно до положень закону, діти-сироти з інвалідністю мають право за власним бажанням залишатися у прийомній сім'ї або дитячому будинку сімейного типу до досягнення 23-річного віку, незалежно від їхнього статусу навчання в закладах освіти різних рівнів. [14].

Тож, подальші дослідження вказують на необхідність розробки та впровадження чітких критеріїв оцінки ефективності діяльності прийомних сімей, що дозволить своєчасно виявляти проблемні ситуації та вживати необхідних заходів для їх вирішення. Ключовими актами, що визначають засади захисту, є Конституція України, Сімейний кодекс України, Закон України "Про охорону дитинства", Закон України "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування", а також відповідні підзаконні акти, що деталізують порядок створення та функціонування прийомних сімей, права та обов'язки прийомних батьків, та механізми контролю за умовами утримання та виховання дітей.

Важливим аспектом є також забезпечення права дитини на участь у прийнятті рішень, що стосуються її життя в прийомній сім'ї, з урахуванням її

віку та зрілості. Також окремої уваги потребує питання підготовки кандидатів у прийомні батьки. Програма підготовки має бути комплексною, охоплювати психологічні, педагогічні та юридичні аспекти виховання дітей, які пережили травматичний досвід. Необхідно також передбачити можливість отримання прийомними батьками постійної консультативної допомоги та підтримки з боку кваліфікованих фахівців.

З метою підвищення ефективності контролю за дотриманням прав дітей у прийомних сім'ях, доцільно запровадити систему незалежного моніторингу, що здійснюватиметься представниками громадських організацій, юристів та психологів. Результати моніторингу повинні бути відкритими та доступними для громадськості.

Отже, комплексна та системна робота з удосконалення законодавства, посилення контролю та підвищення професійної компетентності фахівців є запорукою забезпечення гідного майбутнього для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у прийомних сім'ях.

РОЗДІЛ 3.

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ В ПРИЙОМНИХ РОДИНАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО ТА СВІТОВОГО ДОСВІДУ

В Україні функціонує широка система державних установ, відповідальних за підтримку дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування. До них належать служби у справах дітей, органи опіки та піклування, установи освіти та науки, відділи у справах молоді та спорту, центри соціального обслуговування сім'ї, дітей та молоді, а також інші аналогічні структури. Ключовим завданням цих центрів є забезпечення сприятливого соціального середовища для повноцінного та всебічного розвитку дітей та молоді, захист їхніх прав, свобод і законних інтересів, а також задоволення їхніх культурних та духовних потреб.

Ключові принципи державної політики у сфері соціального захисту дітей-сиріт в Україні, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа, передбачають:

- Забезпечення можливостей для реалізації права кожної дитини на виховання в сімейному середовищі.
- Організацію виховання та утримання дітей на основі сімейних цінностей.
- Активне сприяння процесу усиновлення дітей, розробку механізмів стимулювання та всебічної підтримки усиновлювачів.
- Пріоритетність різних форм влаштування дітей у сім'ї.
- Гарантування захисту майнових, житлових та інших прав та інтересів дітей.

- Створення сприятливих умов для їхнього всебічного розвитку (фізичного, інтелектуального та духовного) з метою підготовки до самостійного життя.
- Забезпечення права на здоровий спосіб життя та повноцінний розвиток.
- Надання соціально-правових гарантій.
- Організацію умов для надання психологічної, медичної та педагогічної допомоги.
- Формування ефективної системи соціальної адаптації.
- Надання можливості вільного вибору професії, яка відповідає потребам, бажанням дитини та вимогам ринку праці.
- Забезпечення доступу до безоплатної правової допомоги у встановленому порядку. [19, с 78]

Держава бере на себе повне забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб з їх числа. Допомога не може бути нижчою за мінімальні стандарти, що забезпечують необхідний рівень життя для фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку. На сьогодні встановлено наступні державні стандарти та нормативи щодо:

- Мінімального матеріального забезпечення, включаючи витрати на їжу, одяг та взуття.
- Житлового забезпечення згідно з нормами Житлового кодексу УРСР.
- Забезпечення житлом після завершення перебування у різних формах опіки після 18 років, якщо вони не мають власного житла, яке відповідає встановленим нормативам.
- Гарантованого першого робочого місця на три роки, яке не може бути змінено роботодавцем. Якщо надання місця неможливе, передбачена грошова компенсація з державного або місцевих бюджетів.
- Одноразової державної фінансової допомоги при закінченні навчального закладу або перебування у формах опіки після 18 років.

- Щомісячного утримання під час навчання у вищих навчальних закладах до 23 років або до закінчення навчання.
- Мінімального стандарту медичного обслуговування.
- Забезпечення іграшками, спортивним інвентарем, газетами та журналами дитячої та юнацької тематики.
- Забезпечення дитини до отримання статусу сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування.
- Грошового забезпечення батьків-вихователів та прийомних батьків.

Державні соціальні гарантії для сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також для осіб з їх числа, визначаються незалежно від місця їх утримання та виховання.

Повна відмова від інтернатних закладів наразі не є можливою, тому необхідно вивчити міжнародний досвід у цій сфері та адаптувати кращі практики в Україні. [3, с.31]. Якість виховного процесу для дітей, які перебувають в інтернатних закладах, відповідно до світових стандартів, досягається лише за умови невеликої кількості вихованців (20-30 осіб). Лише тоді можна забезпечити належну підготовку до самостійного життя. [1, с.126]

Проаналізуємо існуючі варіанти державної підтримки дітей-сиріт та тих, хто залишився без батьківської опіки.

В Україні доволі поширеною формою влаштування дітей-сиріт або тих, хто залишився без батьківської підтримки, є опіка чи піклування. Українське законодавство віддає пріоритет призначенню опікунами або піклувальниками осіб, пов'язаних з дитиною сімейними або родинними узами, враховуючи їхні особисті взаємини.

Опікунська сім'я, як правило, базується на родинних зв'язках, прямих або опосередкованих, між дитиною та опікуном. Часто під опіку потрапляють діти, у яких є близькі родичі з боку хоча б одного з батьків. Найчастіше опікунами стають бабусі та дідусі, рідше – дядьки або тітки дитини.

Однією з особливих форм піклування про дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківської опіки, є дитячий будинок сімейного типу.

Дитячий будинок сімейного типу – це окрема родина, заснована за ініціативою подружжя або однієї особи, яка перебуває в шлюбі, з метою надання сімейного виховання та спільного проживання не менше ніж п'ятьом дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування. Загальна кількість дітей в такій сім'ї, враховуючи рідних дітей батьків-вихователів, не повинна бути більше 10 осіб. [40, с.352]

Для влаштування дитини в дитячий будинок сімейного типу необхідне відповідне рішення від органів опіки. Якщо кількість дітей-вихованців зменшується, служби у справах дітей мають право доповнити дитячий будинок сімейного типу новими дітьми. Альтернативно, таку сім'ю можуть перевести у статус прийомної родини. [4, с 11]

З 2017 року в Україні впроваджується процес деінституціалізації дитячих інтернатів. Уряд затвердив Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на період з 2017 по 2026 роки. Цю стратегію слід розглядати як реформування закладів з метою забезпечення права кожної дитини на сімейне проживання та отримання родини, яка повною мірою задовольнятиме її потреби.

Кожен регіон розробляє власний план реорганізації інтернатних установ на своїй території. Це потребує оцінки наявних послуг в громаді, існуючих інтернатних закладів, кількості дітей, які там перебувають, та аналізу причин їхнього потрапляння до цих закладів. Мета – визначити, які саме послуги необхідно створити, щоб уникнути перебування дітей в інтернатах. [8]

Державна система соціального захисту піклується про 5692 вихованців у 44 інтернатних закладах. Серед них 1952 дитини віком від чотирьох до вісімнадцяти років, які потребують особливої уваги в освітньому процесі. З цієї кількості дітей, 120 мають статус сироти, а 807 – позбавлені батьківського піклування.

Під опікою та піклуванням в Україні перебувало 51204 дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування. Загалом, сімейними

формами виховання охоплено 64996 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. [19, с 78]

Станом на 2023 рік в Україні функціонує 1 314 дитячих будинків сімейного типу (ДБСТ), в яких проживають 9 084 дитини. Наразі 15 697 дітей перебувають на обліку з усиновлення. Усі вони мріють про сім'ю. І ДБСТ – чудовий спосіб її подарувати.

В межах нашого дослідження ми вирішили проаналізувати особливості функціонування дитячих будинків сімейного типу на прикладі двох таких закладів – в Рахіві та Черкасах.

У Рахівському районі запрацював перший дитячий будинок сімейного типу. Родина Фекете отримала статус дитячого будинку сімейного типу, до якого вони йшли протягом кількох років. Подружжя, Єва та Йосип Фекете, виховуючи двох власних дітей, спочатку прийняли до родини двох дітей, а згодом ще шістьох. Отримавши статус прийомної сім'ї, у листопаді 2014 року вони офіційно стали батьками-вихователями дитячого будинку сімейного типу. [28]

Відкриття першого подібного закладу в Рахівському районі відзначили 5 грудня 2014 року, коли відбулось урочисте освячення дитячого будинку у м. Рахів. Загалом в області функціонує вже 41 такий будинок.

Самовіддана опіка дає можливість піклуватися про дітей. Щаслива родина об'єднала двох рідних дітей з вісьмома вихованцями, надаючи люблячий дім тим, хто позбавлений батьківського піклування. Отримавши визнання від державних службовців та підтримку католицької громади, у 2014 році вони стали офіційними опікунами дитячого будинку сімейного типу на Закарпатті та першого в Рахівському районі. Їх ініціатива створила теплу та безпечну домівку, встановивши нові стандарти для незахищених дітей. [28]

Другим прикладом є подружжя з Черкас виховали вже 25 дітей. Мешканці Черкас, Володимир та Лариса Кузіни, створили велику родину, де виховали двадцять п'ятьох дітей. На даний момент у їхньому дитячому будинку сімейного типу проживає дев'ятеро дітей. Вік вихованців різний: від

десятирічних малюків до вісімнадцятирічної Вікторії. Свою діяльність як опікуни вони розпочали у 2003 році, а згодом, у 2014, їх сім'я отримала статус дитячого будинку сімейного типу. Загалом вони дали турботу та підтримку вісімнадцятьом дітям, включно з одним усиновленим. [9]

Першим усиновленим став Віталій, чії батьки, постраждалі від Чорнобильської катастрофи, померли. «Ми абсолютно не передбачали такого повороту подій. Однак, наполегливе прохання тієї жінки змусило нас спочатку прихистити хлопчика, а з часом ми оформили повне усиновлення», - ділиться пані Лариса.

Хоча у подружжя вже було троє синів, вони не змогли відмовити у проханні допомогти хлопчику. Зараз Віталій вже створив власну сім'ю. Згодом у сім'ї з'явилася Валентина. Загалом подружжя виховало двадцять п'ятьох дітей, враховуючи трьох рідних. У родині Кузіних існують власні традиції: спільне приготування їжі по суботах, щоденні спортивні заняття, а також подорожі Україною та за її межами. [9]

З метою проведення порівняльного аналізу цих ДБСТ було відокремлено 7 ключових критеріїв, за якими аналізувалися ці установи. Результати проведеного порівняння наведені в Таблиці 1.

Таблиця 1.

Критерій	ДБСТ№1 (Рахів)	ДБСТ№2 (Черкаси)	Порівняння
Склад сім'ї (кількість дітей)	10 дітей	9 дітей	ДБСТ№1 більший за розміром, що може впливати на індивідуальну увагу до кожної дитини.

Віковий склад дітей	Від 4 до 17 років	Від 10 до 18 років	У першому ДБСТ ширший віковий діапазон, що скоріш за все буде вимагати різних підходів до виховання їхніх дітей, а також організації дозвілля.
Стаж роботи батьків-вихователів	З 2003-2025роки (22 роки)	З 1995-2025роки (30 літ)	Обидва ДБСТ мають великий досвід щодо виховання дітей, але у другому дитячому будинку батьки мають більший досвід, а також більшу кількість вихованих дітей, що може впливати на стабільність та ефективність виховного процесу.
Житлові умови	Приватний двоповерховий	Приватний трьох поверховий	У другому випадку житлові

	будинок, простий косметичний ремонт, діти розподілені на власні кімнати	будинок, гарний ремонт, у дітей є власні кімнати	умови є більш комфортні і сприяють приватності дітей
Психологічний клімат в родині	Теплий, діти щасливі, що живуть в затишку і достатку	У родині спостерігається досить тісний зв'язок, вони разом подорожують, готують, займаються спортом та відвідують різні заходи.	Обидві ДБСТ підтримують гарні стосунки в середині родини, що сприяє емоційному благополуччю дітей
Підтримка з боку громадської влади	Активна (надання допомоги, організація святкових заходів)	Недостатня (увага з боку місцевої влади обмежена)	ДБСТ№1 отримує більше підтримки від місцевої влади та громад, що позитивно впливає на його діяльність.
Організація навчання та виховання	Часто враховуються індивідуальні потреби кожної	Родина приділяє багато уваги до навчання дітей. Використовується	У обох дитячих будинків є прогресивних підхід до

	дитини у зв'язку з більш великим віковим діапазоном між ними.	сучасні методи виховання.	виховання дітей із сучасними методами.
--	---	---------------------------	--

На сьогоднішній день в Україні функціонує вже 112 подібних будинків. Діти-вихованці перебувають у дитячому будинку сімейного типу до повноліття, тобто до досягнення ними 18 років. Якщо ж дитина продовжує навчання в загальноосвітньому закладі, професійно-технічному училищі, коледжі або університеті на денній формі, то термін її перебування може бути продовжено до 23 років або до завершення навчання у відповідному навчальному закладі.

Попри те, що термін "Дитячий будинок сімейного типу" переважно використовується в Україні та деяких державах Східної Європи, у світі існують різні моделі сімейного піклування про дітей-сиріт та тих, хто залишився без батьківського догляду, що виконують аналогічну роль. Вони можуть відрізнятися за назвою та специфікою, але головна мета у них спільна: забезпечення дітям сімейного середовища та виховання замість перебування в інтернатних установах.

Ось наприклад деякі з них:

Foster Family (Прийомна сім'я): Найбільш розповсюджений вид сімейного піклування в багатьох державах, включаючи США, Канаду, Великобританію, Австралію та країни Європи. Прийомна родина бере дитину на визначений термін, забезпечуючи їй догляд, любов та виховання, подібне до звичайної сім'ї. Тривалість перебування дитини може варіюватися від кількох місяців до декількох років, іноді до повноліття. На відміну від дитячих будинків сімейного типу (ДБСТ), прийомні батьки, як правило, не мають статусу "батьків-вихователів" і доглядають за меншою кількістю дітей (зазвичай 1-2).

Kinship Care (Опіка родичів): У багатьох країнах родичі дитини мають першочергове право на її виховання, якщо батьки не здатні про неї піклуватися. Опіка може бути оформлена офіційно або бути неформальною домовленістю. Цей вид піклування дозволяє дитині залишатися у звичному оточенні та зберігати родинні зв'язки.

Group Home (Груповий будинок): Хоча групові будинки не є сімейним типом піклування, вони відрізняються від великих інтернатів. У груповому будинку проживає невелика група дітей (зазвичай 6-12) під наглядом вихователів, які намагаються створити атмосферу, максимально наближену до сімейної. Ця форма піклування часто застосовується для підлітків, які потребують особливої підтримки.

SOS Children's Villages (Дитячі містечка SOS): Міжнародна організація, яка надає родинний догляд сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, у дитячих містечках. Кожне містечко має декілька сімейних будинків, де SOS-мами виховують дітей, як у звичайній родині. Ця модель схожа на ДБСТ, але SOS-мами зазвичай не мають власних дітей і повністю присвячують себе вихованню прийомних дітей. [43]

Ключові розбіжності між дитячими будинками сімейного типу (ДБСТ) та подібними моделями сімейного піклування за межами України часто проявляються у наступних аспектах:

- Правові положення та критерії до батьків: У різних державах встановлені різні стандарти для потенційних усиновлювачів або опікунів.
- Економічне забезпечення: Обсяг і форми матеріальної допомоги можуть істотно відрізнятися залежно від держави та форми опіки.
- Соціальний супровід: Рівень і види соціальної підтримки, що надається прийомним сім'ям, також можуть бути різними.
- Чисельність вихованців в одній родині: Зазвичай, у ДБСТ на вихованні перебуває більша кількість дітей, ніж у типових прийомних родин.

- Особливості взаємодії з кровними сім'ями: У деяких країнах значну увагу приділяють підтримці контакту дитини з її біологічною родиною. [42, с. 16-18]

Щодо загальної світової тенденції розвитку альтернативних форм виховання дітей-сиріт, вона полягає у переході від інтернатів до безперервного виховання в сімейному середовищі. Протягом останніх двох десятиліть у більшості країн світу спостерігається чітка тенденція: підтримка дітей у звичному сімейному оточенні та зменшення кількості великих дитячих установ. [24, С.30]

Впродовж останніх двох десятиліть більшість країн світу демонструють тенденцію відмови від великих дитячих будинків, віддаючи перевагу підтримці дітей в їхньому природному сімейному середовищі. Це сприяє розвитку альтернативних форм сімейного виховання.

У західних державах, зокрема в США та Великій Британії, класичні дитячі будинки фактично зникли. Натомість, діти, які потребують тимчасового або тривалого відлучення від сім'ї, особливо після пережитих психологічних травм, розміщуються в закладах, що називаються "груповими будинками".

Там команда фахівців, включаючи психотерапевта, психіатра, соціального працівника, вчителя, педіатра, юриста, а іноді й священника, надає інтенсивну терапевтичну допомогу та корегує поведінку дітей. Вони проводять початкову оцінку потреб дитини та розробляють індивідуальний план втручання. Згодом, оцінюються зміни та результати, і через три місяці вирішується подальша доля дитини.

У міжнародній практиці пріоритетність форм опіки визначається наступним чином: першочерговим є усиновлення, далі йде опіка в родинах родичів, потім – прийомна сім'я, і в останню чергу – інтернатний заклад.

Хоча деякі країни все ще зберігають інтернатні заклади як державні установи для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, процес деінституціалізації призвів до структурних змін у державних виховних

установах. Ці зміни включають зменшення кількості вихованців (в середньому 5-10 осіб на установу) та залучення сімейних пар замість педагогів.

У західноєвропейських країнах поширені такі форми, як "fostering" і "mainstay", що передбачають тимчасову передачу дитини в сім'ю. "Fostering" – це тривале перебування в іншій сім'ї до повноліття зі збереженням контактів із біологічною родиною. "Mainstay" – це догляд за дітьми віком від 11 до 17 років протягом кількох місяців, поки не покращаться обставини в їхній рідній сім'ї. Якщо проблеми вирішуються, дитина повертається додому, інакше оформляється "fostering". [42, с. 16-18]

У Словаччині та Чехії існують дитячі діагностичні центри. У цих закладах діти перебувають від півтора до двох місяців. За цей час кваліфіковані експерти проводять комплексну медико-психологічну оцінку стану дитини. Згідно з отриманим діагнозом, дитину направляють до відповідного місця проживання: у біологічну сім'ю, спеціалізований або звичайний дитячий будинок сімейного типу, або ж до загальноосвітньої школи чи закладу для дітей з поведінковими особливостями.

На законодавчому рівні в Україні досить детально прописані правила та процедури організації системи соціального захисту для дітей-сиріт та тих, хто залишився без батьківського піклування. Однак, ефективність впровадження цієї системи потребує подальшого покращення, зокрема, шляхом вивчення та адаптації міжнародного досвіду.

При аналізі законодавства Республіки Польща у сфері соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, варто звернути увагу на статтю 72 Конституції Польщі. Вона гарантує захист прав дитини, зобов'язуючи державу захищати її від насильства, жорстокого поводження, експлуатації та деморалізації. Діти, які втратили батьківську опіку, мають право на особливий захист та допомогу з боку держави. При прийнятті рішень щодо дитини, державні органи та відповідальні особи повинні враховувати думку дитини, а компетенція та порядок призначення Захисника Прав Дитини визначаються законом. [44]

У В'єтнамі діють центри соціальної підтримки сімейного типу. Держава виділяє на утримання кожної дитини в такому центрі 84 тисячі донгів на місяць, що еквівалентно приблизно 6 доларам США. Діти в цих центрах організовані в невеликі групи, що імітують сім'ю, де є "мати" та 6-8 "братів і сестер" різного віку. У центрах особлива увага приділяється підготовці дітей до самостійного життя, надаючи можливості для навчання та здобуття професії. [4, С.117]

У цих державах значну увагу приділяють профілактичним службам, які надають підтримку сім'ям з дітьми, що опинилися у складних обставинах. Розлучення дитини з родиною розглядається як крайній захід, оскільки вважається, що виховання в сім'ї є більш сприятливим для розвитку дитини, ніж перебування поза її межами. Такий підхід до реабілітації та соціалізації дітей є прогресивним та ефективним. Уряди цих країн застосовують принцип чіткого розподілу обов'язків між державними та приватними організаціями, що займаються влаштуванням дітей. [4, С.115]

Подібний розподіл компетенцій можна спостерігати і в інших сферах, зокрема, в освіті, наприклад, у Франції. Уряд визначає загальну політику та напрями розвитку освіти, а міністерства розробляють навчальні програми. Університети, як державні установи, мають академічну автономію. Регіони відповідають за ліцеї та професійні навчальні заклади, а департаменти утримують коледжі. Початкові школи та дошкільні установи перебувають у віданні комун. Отже, кожен управлінський орган діє в межах визначеної компетенції та згідно з наявними ресурсами. [38, с.164]

Дуже важливим кроком для України в сфері соціальних послуг для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є «Реформа інтернатних закладів для дітей в Україні», яка розпочалась з прийняттям «Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки». Основна її ціль – знизити відсоток дітей у інтернатних закладах до менш ніж 0,5 % від дитячого населення. На момент початку реформи цей показник становив 1,4 % дитячого населення.

Проаналізувавши статистичні дані кінця 2020 р., ми можемо побачити що цей показник становить 0,92 %, що вказує на ефективність та дієвість реформи.

Якщо порівнювати з Україною, то розглядаючи законодавство Литви ми бачимо, що базою для нормативних актів стосовно соціальних послуг є теж Конвенція ООН про права дитини (1989 р.), яка була ратифікована Литвою через рік після ратифікації Україною, у 1992 р. До основних законів, які регулюють системи надання послуг таким дітям належать також: Конституція Литви (1992), Цивільний кодекс Литви (2000), Закон про соціальні послуги (2006). Контроль за дотриманням прав таких дітей покладено на Державну службу захисту прав дитини та усиновлення при Міністерстві соціального захисту і праці. З метою створення безперервно функціонуючої системи захисту прав дитини, яка б забезпечувала формування та застосування рівноправної практики захисту прав та законних інтересів дитини в державі, своєчасне реагування на порушення прав дитини та оперативне прийняття рішень була прийнята та набула чинності нова система захисту прав дитини (2018). Суть трансформації полягає у створенні єдиної та чіткої системи, яка б дозволяла швидко та професійно реагувати на повідомлення про порушення прав дитини, цілеспрямовано працювати з сім'ями, які переживають кризи, посилювати пошук та підтримку вихователів, створювати рівне, дружнє для дітей середовище, підвищувати громадську нетерпимість до порушень прав дітей.

Тож, для України сьогодні нагальною потребою є збільшення обсягів фінансування, що виділяється на підтримку прийомних сімей. Це дозволить забезпечити гідні умови проживання та розвитку для дітей, які потребують особливої турботи. Крім того, необхідно вдосконалити систему моніторингу та контролю за використанням цих коштів, щоб уникнути зловживань та неефективного використання ресурсів.

Також, важливим аспектом є підвищення кваліфікації кандидатів у прийомні батьки. Навчальні програми мають бути розроблені з урахуванням сучасних педагогічних та психологічних підходів, а також включати практичні

заняття та стажування. Запозичення досвіду інших країн, де система підготовки прийомних батьків є більш розвиненою, може значно покращити якість навчання в Україні.

В порівнянні з міжнародним досвідом, соціальний супровід прийомних сімей в нашої країні повинен бути всебічним та постійним, а кваліфіковані соціальні працівники мають надавати психологічну, юридичну та консультативну підтримку, а також допомагати у вирішенні проблем, які можуть виникати в процесі виховання дитини. Залучення волонтерів до цього процесу дозволить розширити коло підтримки та надати додаткові ресурси для сімей.

Впровадження міжнародних стандартів у сферу захисту прав дітей-сиріт є необхідним кроком для забезпечення їхнього благополуччя. Це передбачає не лише дотримання формальних вимог, але й створення сприятливого середовища для розвитку та соціалізації кожної дитини. Міжнародний досвід у цій сфері є цінним джерелом знань та найкращих практик, які можуть бути адаптовані ї до українських реалій.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження особливостей соціального захисту дітей-сиріт в прийомних родинах, ми дійшли наступних висновків:

1. Розгляд теоретичних підходів (соціально-правового, психологічного, педагогічного) продемонстрував складність і багатоаспектність питань, пов'язаних із сирітством. Основні терміни, такі як: "дитина-сирота", "дитина, яка залишилася без батьківського догляду", "соціальна підтримка", "родина", "влаштування дитини", вимагають точного визначення та узгодження для ефективної реалізації державної стратегії. Було з'ясовано, що сучасні теоретичні концепції ґрунтуються на важливості виховання в сім'ї та гарантуванні права дитини на розвиток у родинному середовищі.

2. Дослідження еволюції системи соціального захисту дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні дає змогу виділити ряд періодів: дорадянський період (починаючи з часів Київської Русі, соціальний захист дітей не мав системності); радянська епоха (відзначалася переважанням інтернатних установ та опікою держави над дітьми); транзитний період (90-ті роки XX століття – початок XXI століття, супроводжувався складною ситуацією в соціальній галузі, зростанням числа дітей-сиріт та початковими кроками з реформування системи); сучасний етап (характеризується переходом до зменшення кількості інтернатів, розширенням сімейних форм опіки та активізацією участі громадських організацій).

3. В Україні соціальний захист дітей, що втратили батьків, забезпечується розгалуженою системою нормативно-правових актів, включаючи закони, постанови Кабінету Міністрів та внутрішні нормативні документи різних відомств. Ці акти визначають порядок створення та діяльності прийомних родин, інститутів опіки та піклування, патронатного виховання, будинків сімейного типу та інших альтернативних форм сімейного

влаштування. Соціальний захист цих дітей реалізується через державне забезпечення, надання соціальних послуг, що фінансуються з державного бюджету, а також через соціальну допомогу та підтримку, які надаються за рахунок державного та місцевих бюджетів. Основні види соціального захисту дітей-сиріт включають фінансову підтримку у вигляді грошової допомоги, надання натуральної допомоги, пільги при працевлаштуванні, забезпеченні житлом, здобутті освіти та охороні здоров'я, соціальне обслуговування та медичну допомогу.

Аналіз чинного законодавства у сфері забезпечення соціального захисту дітей-сиріт виявив потребу в його модернізації, зокрема більш точного формулювання переліку прав та обов'язків, покладених на прийомних батьків; забезпечення надання високоякісної соціальної підтримки прийомним сім'ям; необхідність посилити нагляд за тим, як дотримуються права дітей, які виховуються в прийомних сім'ях.

4. Порівняльний аналіз дитячих будинків сімейного типу (на прикладі двох кейсів) дозволив виявити їхні сильні та слабкі сторони. Серед сильних сторін варто відзначити наступні: надання дитині шансу розвиватися в сімейному середовищі; персоналізований підхід до процесу виховання; адаптація дитини до суспільства в умовах, максимально наближених до домашніх. До слабких сторін можна віднести обмежене надходження коштів та незадовільне забезпечення ресурсами; потреба в постійному вдосконаленні навичок батьків-вихователів; труднощі з емоційною адаптацією дітей, які пережили психологічні травми.

5. На сьогодні існує потреба в продовженні реформ у системі соціального захисту дітей-сиріт в Україні з акцентом на деінституціалізації, заохоченні сімейних форм виховання та наданні якісного соціального супроводу. Використання світового досвіду та тісна співпраця між державними установами, громадськими об'єднаннями та науковцями є ключем до успішного виконання поставлених цілей.

Аналіз практик інших країн, насамперед європейських, продемонстрував дієві підходи до підтримки родин з дітьми, розширення можливостей сімейного виховання, зменшення кількості інтернатів та надання соціальної допомоги дітям-сиротам та їхнім сім'ям. Найбільш прийнятними для застосування в Україні було визначено наступні:

- розбудова мережі соціальних служб для допомоги сім'ям, що опинилися у складних життєвих обставинах;
- реалізація програм навчання та підтримки для названих батьків та опікунів;
- налагодження ефективної взаємодії між різними відомствами у сфері охорони дитинства;
- активізація участі неурядових організацій у наданні соціальних послуг.

СПИСОК ВИКОРИСАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді. Академія праці та соціальних відносин. К.: Центр навч. літератури, 2005. 172 с. URL:https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5126/1/O_Bezpalko_SRG_IL.pdf (дата звернення: 27.03.2025)
2. Безпека дитини в інформаційно-комунікаційному просторі. Щорічної державної доповіді про становище дітей в Україні за підсумками 2016 року. Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики. *Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні*. К., 2017. 188 с. URL: <https://www.msp.gov.ua/files/d2016.pdf>. (дата звернення: 16.03.2025)
3. Бориченко К.В. Становлення та розвиток законодавства про соціальний захист сімей з дітьми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 5. с. 81 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_5_20 (дата звернення: 15.03.2025)
4. Брич В. Я., Миколюк С. М. Соціальний захист сиріт в Україні : монографія. Тернопіль 2019. С.107-120 с. URL:<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/37769/3/Mono.pdf> (дата звернення: 29.03.2025)
5. Бурлака О. Сучасний стан правового регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні». URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2020/2/22.pdf> (дата звернення: 01.04.2025)
6. Бурлака,О. Зарубіжний досвід соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і можливості його використання в Україні. *Трудове право. Право Соціального Забезпечення внутрішніх*

- справ.* 2020. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/1/12.pdf> (дата звернення: 8.03.2025)
7. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 року № 2456-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 13.03.2025)
 8. Виступ Уповноваженого Президента України з прав дитини на нараді щодо соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, яка проводилась Міністерством освіти і науки, молоді та спорту. URL: <http://www.president.gov.ua/news/22919.html?PrintVersion> (дата звернення: 03.04.2025)
 9. Виховали уже 25 дітей: як подружжя з Черкас створило будинок сімейного типу. *ПРОВОДЦЕ.ck.ua*. 03.04.2023. URL: <https://provce.ck.ua/vykhovaly-uzhe-25-ditey-iak-podruzzhzia-z-cherkas-stvorylo-budynok-simeynoho-typu/> (дата звернення: 06.04.2025)
 10. Деякі питання оптимізації державних цільових програм і національних проєктів, економії бюджетних коштів та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.03.2014 року № 71. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-2014-%D0%BF> ____ (дата звернення: 20.03.2025)
 11. Домбровський К. Історичні етапи розвитку механізму державного регулювання інституту усиновлення. Часопис Київського університету права. 2020. №4. С.256-259. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2020.46> (дата звернення: 11.03.2025)
 12. Загоровський А. Курс сімейного права. Одеса, 1999. 266 с.
 13. Закон України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України». 2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3497-15#Text> (дата звернення: 27.03.2025)
 14. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав осіб з числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, яким встановлено інвалідність». № 1020-IX.

2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1020-20#Text> (дата звернення: 9.03.2025)
15. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. № 2017-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2017-14> (дата звернення: 20.03.2025)
16. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01.06.2000 р. № 1768-III URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1768-14> . (дата звернення: 23.03.2025)
17. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту» від 13.01.2005 № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text> (дата звернення: 23.03.2025)
18. Закон України «Про охорону дитинства». № 1822-IX. 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 24.03.2025)
19. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства. Статистичний бюлетень за 2018 рік. Держаналітінформ, 2018. 78 с.
20. Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. *Дитячий Фонд ООН (ЮНІСЕФ)*. К.: 2003. 412с.
21. Конвенція про права дитини. *Генеральна асамблея ООН*. 1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 14.03.2025)
22. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 7.03.2025)
23. Кримінальний кодекс України. № 2198-IX розд. V ст. 167. 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#n6> (дата звернення: 7.03.2025)

- 24.Манохіна І.В. Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. 2012. С. 13-39.
- 25.Мордань О. О. Державна політика щодо соціального захисту дітей, які залишилися без піклування батьків. *Механізми державного управління*. К., 2015. 234 с.
URL:<https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/291430>
(дата звернення: 06.04.2025)
- 26.Москалюк, В.Ю. Дитячий будинок сімейного типу як форма улаштування дітей, позбавлених батьківського піклування» (цивільноправовий аспект).. Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2013. URL:
https://journals.uran.ua/vsgf_pstu/article/view/303625 (дата звернення: 9.03.2025)
- 27.Наказ Міністерства економіки України від 04.12.2006 р. №367. «Методичні рекомендації щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання». URL:<http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Legislation/Budget/367.pdf>
(дата звернення: 20.03.2025)
- 28.Перший дитбудинок сімейного типу св. Вікентія де Поль у Рахові. 16.12.2014. URL: <https://munkacs-diocese.org/ua/2014/12/16/pershyj-dytbudynok-simejnogo-typu-sv-v/> (дата звернення: 05.04.2025)
- 29.Положення «Про прийомну сім'ю». 2006. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/623-2006-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.04.2025)
- 30.Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 р. № 106. «Про затвердження Порядку розробки та виконання державних цільових 175 програм» : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.03.2025)
- 31.Право дитини сім'ю. Опіка дитини з урахуванням сімейного виховання. Досвід, пізнання, бачення Дитячих сіл SOS: документ-маніфест. SOS-

- Kinderdorf International*. URL: http://www.sos_dd.ru (дата звернення: 15.03.2025)
- 32.Саблук С.А. Історичні передумови формування правового статусу дитини в Україні. *Університетські наукові записки*. 2006. № 3–4. С. 253–260. URL: <https://old.univer.km.ua/visnyk/1156.pdf> (дата звернення: 11.03.2025)
- 33.Сильченко С. А. Деякі проблеми сучасного стану соціального законодавства. *Право і безпека: Науковий журнал*. 2011. №4 (41). С. 241-246.
- 34.Сирота И. М. Право социального обеспечения в Украине. Х.: Одиссей, 2004. 384 с. URL: https://webirbis.korolenko.kharkov.com/cgi-bin/cgiirbis_64.exe?LNG=&P21DBN=IBIS&I21DBN=IBIS_PRINT&S21FMT=fullw_print&C21COM=F&Z21MFN=272772 (дата звернення: 9.03.2025)
- 35.Сімейний Кодекс України. №257-VI розд. І. 2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 03.04.2025)
- 36.Соціальний звіт за 2017 рік. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/?t=0&from=&till=&m=19#tagpanel>. (дата звернення: 16.03.2025)
- 37.Цветков В. В. Державне управління: основні фактори ефективності. Харків: Право, 1996. 164 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2011/CVETKOV_1996.pdf (дата звернення: 01.04.2025)
- 38.Чеховська І. В. Державна сімейна політика в Україні: теорія та практика реалізації: монографія. Кам'янець-Подільський, ТОВ «Друкарня «Рута», 2013. 736 с. URL:<http://soclaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2016/3/13.pdf> (дата звернення: 08.04.2025)

- 39.Чечет В. Альтернативні форми виховання дітей, які проживають у дитячих установах. *Управління освітою*. 2003. № 15-16. С. 10-11.
- 40.Шумило М. М. Криза джерел права соціального за розпечення як причина кодифікації пенсійного законодавства. *Держава і право: наук. праць*. 2010. Вип. 49. С. 304-308
- 41.Bielak A. Pogłębiona i zaktualizowana analiza sytuacji pod Odbiorcyw i Użytkownikow w ramach projektu "Hwiat dobrej przyszłości". *Ageing_Europe*. 2011.
URL:https://www.researchgate.net/publication/277066101_Children's_welfare_ (дата звернення: 04.04.2025)
- 42.Child Welfare Information Gateway (US Department of Health and Human Services). URL: <https://www.childwelfare.gov/> (дата звернення: 04.04.2025)
- 43.Shapoval V. M. Constitution of the Polish Republic (with a preface by Vladimir Shapoval). К.: Moskalenko O. M., 2018. 84 p. URL: http://prav.org.ua/img/books/files/1525439592pol_const_new_a5_web.pdf (дата звернення: 03.04.2025)